

Sergej Lebedjev

DEŽELA POZABE

prevedla
Sara Špelec

*Moral sem iti čez:
ne mrtev ne živ – nekaj vmes.*

*Josif Brodski**

* Gre za odlomek iz pesmi *Od roba proti središču*. Za pomoč pri razreševanju tehnoloških zagat se zahvaljujem dr. Tinetu Dolžanu. (Vse opombe pod črto so prevajalkine.)

I

Stojim na mejniku Evrope. Vse pečine nad oceanom razgaljajo svoje kamenorumeni okostje in okrastordečo meseno prst; okostje drobijo udarci valov, meseno prst pa golta plima.

Velikanski ocean se izmika pogledu, potem pa se hočeš nočeš odtisne v zenično lino; od tu prodre v notranjost in preplavi razum. In samo stožčasti ognjeniki Madeire in Kanarskih otokov bodo kot miselni okruški prodrli na površje; okruški, polni vseprisotne odsotnosti in praznega obzorja, ki ju mora domišljija premagati in kot Atlantida prerasti gladino: kot novi kontinent, kamor še ni stopila človeška noga s kartografskim kompasom in šestilom.

To je konec Evrope: ko se ozka obala spremeni v zgrbančeno celino, se zaveš, da Svetovni otok ni plod domišljije angleških romantičnih geopolitikov z začetka prejšnjega stoletja; da to ni navadna obala, temveč njegova resnična meja.

Iz tajge in tundre si prišel, da odkriješ Heraklove stebre in svet Atlantov, na katerih sloni mračni nebesni svod tvoje dežele, da s pljuči Gibraltarja zajameš poživljajoč sredozemski zrak, a si namesto na tostransko pregrado naletel na rob sveta: za ruskega človeka je – kot nekoč za stare Grke – tu še vedno meja ekumene.

Ta mejnik je preizkusni kamen: samo za mrliško bledim oceanom se skriva novo, drugačno življenje; stanovitnost kopnega in zemlje pretrga nestanovitni ocean, ki zahteva duševni napor in dosego pomembnega cilja – šele takrat se lahko ločiš od varnih tal in stopiš na valovito palubo.

Stojim na meji, ki bo odskočna deska v prihodnost samo, če jo prečkam lahkega srca in mi ne obleži na duši. A moja duša je polna spominov na pokrajine arktičnega kroga, na njihovo nemo koprnenje po besedah, na zaslepljujočo snežno belino – nepopisanega – lista in na nekakšno bleščečo črnino, ki se bo zdaj zdaj preobrazila v plameneče oglje: v črnino noči in rudnika, kjer je zrak z vsakim vdihom bolj osiromašen in obsojen na mrak.

Odpravil sem se na konec sveta, kar pomeni, da imam cilj za hrbtom in se moram obrniti. In ker se je potovanje končalo, je napočil čas, da se – z besedo – vrnem nazaj.

Nenadoma me je spreletelo – že davno dozorelo – občutje, da sem bolj evropski od prebivalcev dežele, ki imajo z balkona prvovrsten razgled na Atlantik.

Bil sem na drugem koncu Evrope, ki ga od zahodnosibirskega močvirja ločijo samo skalne police; videl sem mračna zakotja evropskega kontinenta z ugrofinskimi skladovnicami, zaledjem in temelji vred; stal sem na severnih vrhovih Uralskega grebena, kjer se Evropa stika z Azijo: v evropskem delu raste le od vetrov prebičana pritlikava breza, na azijskem visoke čvrste cedre, ki jim kamen ne more do

živega, na nebu nad gorami pa z dveh velikih ravnin trčita nevihtni fronti.

Prav tam, kjer slabi življenjska moč Evrope, kjer na eni strani uspevata samo jagelj* in lišaj, kjer z druge strani grozi premoč s travo in drevjem poraslega azijskega sveta – prav tam sem prvič občutil svoje evropske korenine. Med počasnim, gibkim spopadom oblakov sem se zlil z zahodnimi prišleki iz Inte in Pečore; po zaslugi Uralskega grebena – vozlišča svetov – sem se naučil ločevati med tujim in svojim, kajti samo tam se čuti zavozlajo, staknejo, izostrijo in ne razsvetlijo le duha, temveč tudi telo: tvojemu grlu, želodcu in celotnemu črevesnemu traktu se – kot tujek – upre okus azijske reke.

In ko si hočeš na sredi grebena v mislih in z besedami priklicati črke, te doleti spoznanje: to je *rob jezika*. Na azijski strani imena predmetov ne gredo zlahka z jezika – kakor da bi se jih bal priklicati. Rečeno drugače: med imenom in predmetom nastane tanka in čvrsta membrana, ki jezik kot s »srajčko« loči od maternice; kakor da so tukajšnji predmeti nedorasli tvoji materinščini. Čeprav se pokorijo jeziku, ki si jih z imeni vred lasti, bo poznavalec prepoznal mrtvo govorico in jezikovni plen. Bela jelka in bor ne bosta spremenila podobe, se bosta pa odtujila svojemu bistvu, ki zaživi samo v specifičnem glasovnem okolju. Pot od roba jezika na obrobju Evrope vodi samo še do sibirskega močvirja. Šele tu izkusiš, da je resnično

* Jagelj, lišaj skrajnega severa Rusije, s katerim se hranijo severni jeleni.

nem samo, kdor govori v prazno. In zaveš se, da je tvoja edina domovina jezik, da si z njim deliš pomanjkljivosti in vrline – da brez jezika ne obstajaš.

Spominjam se zgodnje ledenomrzle pomladi, ko sem obiskal neko vas: kmečke hiše so se šibile pod težo ledenosivega snega, cesto pa so prekrivale zaledenele sledi valjenkov* in sani; v kosmat apnenoklobučevinast zimski sen oviti domovi so se začeli godrnjavo prebujati v zgodnjo pomlad.

Vaško šolo so zaradi skromnega obiska pred kratkim zaprli. Pročelje stare vile so zabili z deskami. Zapuščena in tako rekoč odslužena šolska graščina na griču je že nekaj mesecev privabljala številne poglede.

Nad šolsko palisado je zrasel spomenik kozmonavtu na srebrnkastem piedestalu v barvi skafandra, ki je očitno pristal prav tam, kjer ni bilo od njega nobene koristi. V šoli je kljub ledenemu mrazu smrdelo po vlažnih tapetah in miših. Ob peči na hodniku je na taburetu sedel čuvaj – mož z valjenki, podloženimi hlačami, jakno in ušanko;** podnice so škripale kakor kreda na obrabljeni tabli, skozi ključavnico pa ni bilo videti drugega kot klopi in okorne, težke stole, primernejše za torbe kot otroke; na eni od klopi je ležalo ravnilo, ki ga je učiteljica – nič hudega sluteč – pozabila na mizi.

Ob peči je torej sedel čuvaj, ob steni pa so ležali kupi zanemarjenih in počeckanih učbenikov z kdove koliko različnimi prstnimi odtisi in naslovom *Mate-*

* Valjenki, zimski škornji iz debele klobučevine.

** Ušanka, navadno krznena kapa z naušniki.

rinščina za četrti razred. Čuvaj je vsakega posebej pretrgal na pol, zmečkal liste, da bi čim bolj gorelo, nato pa jih zmetal v peč. »Šolo so zaprli,« je rekel. »Drv nam ne dajo. Tako jo ogrevamo – segreti je ne moremo. Knjižnica je velika – do aprila imamo zalogo.«

V zapuščeni šoli so si kurili z *ruskim jezikom*. Kako sem v otroštvu sovražil te knjige z navodili »Odgovôri na vprašanja«, s poudarjenimi odstavki »Za preverjanje znanja«, predvsem pa to velikansko, nebogljeno in – od resničnosti oddaljeno – izumetničeno otroško pisavo! Najraje bi zaihtel, ker so zdaj vse besede bile odveč – ker beseda ni konj.

Na privolški vasi sem sredi mladega brezovega polja – osvobojen metaforičnosti in sholastičnosti – spoznal, kaj pomeni materni jezik.

Kar naprej sem ponavljal besede breza, sneg, drva, nebo, cesta, ogenj, dim in mraz, ki me spremljajo, odkar vem zase. Naenkrat so se breza, sneg, drva, nebo, cesta, ogenj, dim in mraz razrasli in – kot materializirana energija – dobili otipljivo podobo z mogočnim simfoničnim zvenom brez kančka kakofonije, ki bi pregnala mraz, pogasila ogenj in razkadila dim; prosojne besede so rahlo vzvalovile in zaplamenele, njihov ponavljajoči se ognjeni zven pa je bil tako mogočen, da je – kot zračni mehur v dragulju, ki lomi svetlobo – rojeval nove in nove pomene.

Toda hipni zračni mehur je – kot zrak – starejši od najstarejšega kamna in minerala.

In ta hipni starodavni vdih je kot neodtujljiva duša – po njegovi zaslugi pristne, življenju in smrti zapisane – besede; to sem spoznal in občutil v zasneženi vasi, ko

je belo šolsko streho prekril madež literarnega pepela: ko so se učbeniki kadili, za seboj puščali umazanijo in od goste tiskarske barve lesketajočo se mastno sled.

Spoznal sem, da je ruski jezik moj dom in domovina, njegovi govorniki pa moj narod in družina. In ne pišem, kar mi tako narekuje spomin, temveč jezik, ki s svojim obstojem osmišlja besede. Gledam in se spominjam: te vrstice so zame kot klavirske tipke; pianist se jih dotakne, da se prepriča, ali je tišina voljna, jaz pa prisluškujem medvrstičnemu mraku besed.

Tu, na mejniku Evrope, so ljudje na plažah čudovito lepi: kot starogrške nereide ali driade z nesmrtnimi živalskimi in rastlinskimi telesi. Samo človeška lepota ima zaradi svoje minljivosti in slutnje smrti dvojno naravo – plemensko-rodovna lepota živali in rastlin ni tragična. Tukajšnji kopalci so potemtakem kot delfini ali orhideje, ki potrebujejo svetlobo, vodo, mir, nego in počitek. A komaj se sonce skrije, se razbežijo in nikoli ne bodo izvedeli, da plima na mračni plaži izbruhne kot lava, ki pogoltne ohlajeni pesek in odplavi odtise stegen, komolcev in stopal.

Vidim golfiste, ki kar naprej preigravajo Descartesov geometrijski nauk – nauk o kultivaciji v koordinatni sistem umeščenega prostora. Če bi se z žogicami in palicami znašli sredi tundre, bi v strahu pred porazom obnemeli: takšni površini ni mogoče niti v sanjah zavladati; sredi igre bi se razkropili na vse strani in spoznali, da jih oči ne varajo, da jih obkroža divje igrišče, da se nikoli več ne bodo videli in da se bodo – tam, kjer po statističnih podatkih na kvadratnem metru živi manj kot stotinka prebivalstva – po-

stoterili ali potisočerili in poniknili med zanemarljive tretje in četrte decimalke.

Vidim obalno kavarno, ki jo ob večerih obiše lahen vetrič; ko tu in tam zavihti taktirko in se zaplete v pogovor desetjezičnega orkestra, ki mu daje zdaj francosko, zdaj nemško, zdaj poljsko spremljavo, se spomnim na pokopališče izgnancev; tudi tam so se premešali jeziki in imena, ki jih je izgovarjal samoklicani pokopališki oskrbnik. Na pokopališču ni bilo križev, ograj ali grobnic, samo neugledni jarki z vlažno spomladansko zemljo, kjer je po njegovih besedah nekoč ležal ta in ta. Besedne tujke je kot semena raztrosil po zemlji in kot edini preživeli na svoj način zmolil za vse, ki so tukaj našli zadnji počitek in katerih imena je – s težavo in napol blazno – znova in znova našteval.

Vidim ravno asfaltirano cesto, ki me spominja na severno pot do zlatih rudnikov. Po njej so drveli vojaški urali in kamazi, terenci in buldožerji; obcestje so preplavili z bleščečimi izpušnimi plini, ki so za seboj puščali pod kolesi škripajočo oljnato snežno skorjo. Tovorna vozila so se tja namenila posamično ali v odpravah, vozniki pa so iz visokih kabin videli, da je hrup motorjev pognal v beg polarne zajce, da so se razletele jerebice in da so ribe zaplavale proti toku; kakor da je nerodovitna nižinska pokrajina jetičnih dreves otrpnila vsakič, ko so jo obiskala nazobčana kolesa in sijoče žlice buldožerjev, s katerimi so neusmiljeno teptali mahovje in jagodnike in drobili tanko prst.

Za vrtočlavo strmino se je odpiral pogled na kraj, ki so mu vozniki rekli Mogočna luža. Nekateri so trdili, da so nadnjo priklicali prekletstvo šamani, ki so se lovcem na zaklad maščevali za prevrtano sveto goro, spet drugi, da je tod pustošila jelenja kuga, tretji pa, da je med snežnim metežem v njej zmrznilo nekaj sto kaznjencev, ki so jih v štiridesetih letih gnali na lov za zakladom. Čeprav prebrisani in nevraževerni vozniki niso zaupali ne Bogu ne hudiču, je – zdrav razum gor ali dol – Mogočna luža tudi zanje bila nerešljiva ugan-ka. Kakor da bi kraj uročil strašen maščevalni duh, ki ga po zimskem in sušnem poletnem zatišju predrami taljenje snega ali močno deževje.

Mogočni luži se je bilo nemogoče izogniti: dolg, trajno zamrznjen močvirnat pas se je vlekel vzporedno s stokilometrskim gorskim hrbtom. In ko so vozila tik pred koncem poti zavrla, se je resnična drama šele začela: zemlja se je okrog in okrog vzburkala, da je bila videti kot zarjavelo, gnilo morje, iz katerega so zijali od gosenic načeti razmrcvarjeni hlodi in deske, od železa razpraskano kamenje, razbiti sodi pontonskih mostov, s katerimi so poskušali tlakovati Lužo, in presihajoči otočki peska in gramoza – sledi uničene-nega nasipa čez zemeljsko luknjo. Ob straneh se je iz blata dvigovalo razbarvano okostje traktorske kabine, od koder je štrlela zvita roka. Lužino nabrežje je prekrival neprehoden gozd: na desetine v zemljo zabitih železnih cevi in prevrnjenih betonskih blokov, okrašenih z vitli obtičalih avtomobilov, kjer so se valjale razcefrane in kljub neštetim vozlom pretrgane žice, ki so klonile pred Lužinim mogočnim ugrizom. Kdor

se jim je uspel približati, ne da bi s škornjem zagazil v gosto lepljivo brozgo, je bil priča malim dramam obupnih poskusov prečkanja med lovom na zlato, ko ni šlo brez goriva, razstreliva in živeža; na letališču je neurje helikopterje priklenilo na vzletno stezo, zato so nadrejeni za pot opremili dve do tri vozila in v zameno za uspešno dostavo tovora ustregli vsem voznikovim željam.

In tako so vozniki sčasoma postali mogočni vsevedi – severni preroki, ki so se pri napovedi ozirali na vodostaj, število živalskih stopinj in prepričanje, da losi s srnami vred iščejo najsušnejše poti; nekateri so zapeljali s ceste in se odločili poskusiti srečo po drugi poti, od koder so traktorji njihove avtomobile dolgo vlekli na kopno, večina pa je kljub temu poskusila prečkati staro pot. O njihovih neuspešnih poskusih so na robu Luže pričale raztresene konzerve, povožene jakne, klopi, peči, kovinske kletke in deske s stranic transportnih vozil – da bi jo lahko prečkali, so se po poti vsega znebili, Luža pa je neusmiljeno gohtala darove. Tu in tam se je napihnila in na površje izvrgla strohnela, z zemeljskimi sokovi prepojena odpadna trupla; da se ne bi zadušila, je začela na vso silo bljuvati impregnirano platno, skril, vrtalne cevi, sprijete v nekakšne gromozanske izrute panje, na koncu pa je izpljunila še ostanke smeti, steklenic, vreč in z zemljo sprijete slastne lisičje ostanke, a jih je, nenasitna, že čez dan ali dva ponovno požrla.

Tik pred Lužo je karavana voznikov začela verizno kaditi, potniki pa so se razkropili na vse strani: strašljivo privlačna Luža je kot bruhajoč vulkan

ali mogočen slap pritegovala nove in nove poglede. Bila je izvir vlažne, nestanovitne in nenasitne zemeljske biti – brezoblično, na široko odprto žrelo, ki se ni zmenilo za poglede, o ne: vse zagrete potnike in vsa razgreta vozila je drugega za drugim posrkala vase. Bila je kot žrelo brez dna, ki ga kupi brun, peska in gramoza niso mogli zasuti. In v globini je presnavljala blato s traktorskimi gosenicami, avtomobilskimi kolesi, sodi, jeklenicami, vitli, deskami, lopatami, železnimi drogovi, črpalnimi cevmi, masnimi podloženimi jaknami in palčniki, da so predmeti bili kot živa trupla – nedvomno pričevanje in utelešenje najobupnejših poskusov pobega in upora ljudi, ki so v stihijem boju nemočni klonili in Lužo napojili z novimi darovi.

Ob obali vidim ovčarja, ki ga moški sprehaja na povodcu; vroče mu je, opoteka se po pregretem kamenju in sopihajoč steguje z žilicami prepreden rožnato-vijoličasti jezik; ta rejeni, ostareli in ovratnice vajeni pasji nesrečnik se ni zmenil za golšave golobe, ki so med kamenjem stikali za drobtinami, a ga ne pomilujem; spomnil sem se ovčarjev in njihove dolge, goste sline, ki je tekla z zgornjih čekanov: živih mrličev s široko odprtim rožnatim gobcem, iz katerega so spuščali nezemeljske zvoke.

S tem seveda ne mislim na bevskanje, ki ga velikokrat zaslišimo med sprehodom po mestu ali na vaški cesti: ne mislim na oddaljeni pasji lajež, ki sredi noči odmeva po gozdu in močvirju in nam hoče na vsak način dopovedati, da so v bližini ljudje, domovanja in prenočišče. To ni nič drugega kot lajež policij-

skih psov, ki ne znajo izzivalno, razigrano in skesano bevskati, ker morajo biti jetnikom, prepuščenim na pasjo milost in nemilost, kar naprej na sledi; ker imajo od napora izbuljene oči in ker je v njihovem pridušenem renčanju zarodek besed z neizmernim – človeškim – sovraštvom; in ker je človeško sovraštvo veliko hujše in močnejše od pasjega, se je pes prisiljen znesti nad jetniki; če tega ne zmore, ga bo premagalo neobvladljivo sovraštvo, ki razveže glasilke in poveši čeljusti. In zato mi še tako pritajen in daljni lajež policijskih psov, ki v spremstvu dveh vojaških vrst v najbolj oddaljenem kotu železniške postaje pričakajo kaznjence in jih renče pospremijo do vagonov, v spomin prikliče ognjene rumenkaste čekane in pasji izbruh človeškega sovraštva: ker gre žival v nasprotju s človekom do bridkega konca, polnega raztrganih kosti, zlomljenih vretenc in bevskajočega, razpenjenega sovraštva, ki ga ni mogoče izkoreniniti – ker ga psi in ljudje iz roda v rod vsrkavajo s pustim mlekom in kostnim mozgom.

Vidim ribiče: majhni trnki velikih palic se svetlikajo v mraku, kakor da bi na svetlikajočo se zelenkasto vabo lovili leteče ribe; po ulovu zavijejo v obalno restavracijo in si, medtem ko v kuhinji ribe otrebijo in očistijo, privoščijo kozarec piva ali vina; k ribam se še posebej prileže čisto, pitno in nekoliko grenko lokalno belo vino iz buteljke z modrim leskom; to nežno, blagodejno in poživljajoče vino je pravi balzam za dušo.

Ljubljena ženska, ki jo je nekdo spoznal prav tukaj in katere opojna rdečkasta koža, ovita v mehko, od

potu in morske vode slano posteljino, diši po palmovem olju, bo po požirku vina samo še privid, poželenje pa se bo spremenilo v prijateljsko naklonjenost in zavedanje, da je njeno telo samo posoda nekega drugega, njemu nedostopnega življenja. In naenkrat ni več pomembna ona, temveč njen življenjski – tudi njenim očem skriti – proces: kako ji po telesu kroži kri, zakaj ji lica zalije rdečica in zakaj so ji zrasli kodri. Njeni običajni življenjski znaki postanejo zanj najdragocenejši in življenjska nuja: rad bi jo prijel za roko in ji potipal utrip; bitje srca, ki je kdove kako – iz samo nekaj celic – nastalo v materinem telesu.

Še nihče mu ni bil tako blizu – čeprav je tako daleč. Njej prinesejo orado, njemu pa mečarico, ki je vse prej kot riba; če ne bi zaradi dolgih vlaken spominjala na razbarvano govedino, je ne bi nikoli dal v usta. In ni zamerila, da odmika pogled od njenega krožnika in po požirku vina raje opazuje ocean, ker bi – tako čuteča in tako razumevajoča – vse sprejela brez čudenja in zgražanja ... in zave se, da si vse samo domišlja; da ne more nihče nikogar zares razumeti.

Zato na obali raje opazujem ribiče in njihove palice, ki se ukrivijo in zadrgetajo vsakič, ko iz vode povlečejo ribo; te ukrivljene šibe so kot zvite veje divjega ribeza z obrežja severne reke, obložene z vodenimi, bledimi – in samo na svetlobi rožnatimi – jagodami; iz vseh z belkastimi žilicami prepredenih jagod kuka-jo drobna zrna, njihovi zeleni listi pa bodo zdaj zdaj oveneli. Listje se s plodovi okopa v bistri rečni brzici, kjer naenkrat zacveti mrak: bliža se tolmun in samo še malo, pa bo nastal gosti vrtinec, kjer lipani med

lovljenjem mrčesa na površini ustvarjajo majhne kroge – kot sledi kapelj, padlih na strjujoče se steklo.

Poletje se izteka; noči so vedno daljše, jutra vse bolj hladna, veter pa pomete z lahkokrillimi kačjimi pastirji, da njihove luske – kot smeti – končajo na vodi; in potem pride lipan – riba smrti; rečni predator, ki žre muhe, komarje in kačje pastirje, da bi ga tok čim prej odnesel navzdol; da bi se zavlekel na dno jame in se do pomladi pogreznil v otrpli sen; a še prej v mavričnem ribjem gobcu zadržetajo mavrična krila.

Priplula je ladja. Iz kotlička na palubi se kadi ribja juha z nežnim lipanovim mesom, ki se ne sme predolgo kuhati. Za posladek je tukaj še popoprana, posoljena in seveda sočna dušena riba. Tu, kjer vodi pot križemkražem čez reko, je na enem od prehodov med kamenjem obtičala zdobljena in s sluzastimi algami porasla človeška lobanja.

Lobanja, torej. Lobanja sredi vode. Potem grem po toku navzgor in naletim na črno truplo izpodjedene šotne obale. Tudi tu so lobanje in kosti polstrohnelih, uvelih teles, ki so – kot pod snegom skrita brusnica – preživela večno zimo; to je taboriščno pokopališče, ki ga je naplavilo, ko je reka spremenila strugo in izdoblila nov rokav. In najraje bi izbruhal lipana: to ribo, ki je prišla v stik s truplom in je – z vsemi njimi vred, ki so jo zaužili in pili iz mrliške reke – postala ljudožerec. Želodec se mi obrača, a nesnage, ki se mi je za vedno naselila v telo in kri, se ne morem več znebiti.

Ko preklinjam palico, vrv in trnek, opazim, da mi iz ust štrli kaveljček z zalustjo; da sem pogoltnil vabo, ki mi bo raznesla črevo. Zagledam še odvrženi ribji

skelet in človeško okostje in se zavem, da sem že od nekdanj člen predatorske verige, ki se spominja samo zato, da bi še naprej morila in morila; in prav zato me, polnokravnega in neustrašnega, ni nič morilo, misleč, da mi nihče nič ne more: toda življenju ni mar zame in za to, kaj zmorem.

Spreleti me, da sem to smrtonosno hostijo použil z razlogom; ker bom zaradi nje končno zaživel in spoznal, da sem z vsem svojim telesom, spomini in usodo vred samo polnokrvni dedič tujega življenja in tujih spominov in da hrepenim po skupnem jeziku; da moram najti prave, dokončne besede, ki bodo – kot korenine – pustile trajno sled.

Vse te zapisane misli in spomini niso nič drugega kot zid objokovanja: edini kraj srečanja mrtvih in žalujočih, ki jih lahko združi samo beseda.

II

Poletni dnevi so dolgi in prostrani kot enfilada svetlih soban; dnevi, ko je narava in vse naokrog prerajeno; ko se kratek spanec konča ob sončnem vzhodu – ko s poletnim dnem nastopi poletje življenja.

Jesenski spomini so polni ugasle narave, ki postopoma zavrže bujno listje in s svojimi načetimi jesenskimi temelji napove razkroj.

Zimska tema je izbruh pozabe, ki grozi še tako osvetljeni sobi; pot spominov je zasnežena vaška pot, na kateri se izgubljaš, pogrezaš v sneg in prisluškuješ edini zvezdi vodnici: brnenju daljnovodov.

Spomladanski spomini so plašni in negotovi kakor upanje na ozdravitev; kakor ostanki jutranje zmrzali.

Samo poletni spomini te bodrijo, češ: kar si doživel, je neponovljivo, zato ne smeš ničesar pozabiti; še veš za modri cvet ostrožnika, ki ga bujni cvet nagiba proti tлом, še veš za dimnosive brinove jagode in njihov pristni smolnati drevesni znoj, še veš za muho enodnevnicu, ki se v brezskrbnem letu svetlika kot mesečni kamen? In glej: še malo, pa se boš tudi sam spremenil v ostrožnik, brinov grm in enodnevnicu, da bodo tvoje misli in občutja kot tipalke, s katerimi se pretipaš do najskritejših misli in iz njih izbežaš podobo. Le glej, kajti samo v trenutkih popolne prisotnosti

občutiš popolnost: iz majhnosti rojeno veličino enodnevnic, brinovega grma in ostrožnika.

Na svet sem prišel avgusta – kot otrok poletja, ki se je navzel poletnega duha. Tistega vročega dne se je živo srebro dvignilo na 36,6 stopinje, telesna temperatura je sovpadla z zunanjo in svet mi je izrekel dobrodošlico.

Ta malček, ki na fotografijah kuka iz rjavo-rumeneega karirastega vozička, še ni polnopravni prebivalec planeta in je kot gledalec, ki napeto spremlja filmsko dogajanje, a nima nanj nobenega vpliva. Zdi se, da se z naklonjenostjo spominja najzgodnejšega otroštva: od tu izvirajo vsi njegovi kasnejši – dobri in slabi – spomini, ki so ga naučili, da ne sme nikoli izgubiti upanja in da mu življenje ne bo obrnilo hrbta. Pa tudi če mu ga: privlačnost nebesnih teles uči, da se ob oseki za obzorjem že rojeva nova plima.

Avgusta sem prvič v življenju padel: skobacal sem se iz vozička, se oprijel ročaja in voziček se je prevrnil – telebnil sem na kamnita tla: iz rane na presekanih ustnicah se je ulila kri, mlečni zobje pa so se zdrobili; občutil sem bolečino, ki bo leta kasneje – kot nevidni železni nagobčnik – povzročila jecljanje; bolečino, ki izmaliči in oteži govor, poln zadušenih besed. Toda vrstniki me kljub govorni napaki začuda niso izločili, temveč prav nasprotno: obveljal sem za malega modreca. Pa ne zato, ker bi me – kot se rado dogaja – imeli za zrelejšega ali vseveda.

Bil sem namreč zakladnica z zamikom izgovorjenih polbesed; drugi otroci so imeli zbirke avtomobilčkov in kasneje znamk, jaz pa sem se ponašal z zbirko

besed. In če je znamka bila okno v svet znamenitih, obljubljenih dežel, tako veličastnih in zmagovitih, da je junakov portret razsvetljeval zbiralčev mali pravokotni svet, je moj mali svet bil ves iz velikih besed.

V tem na videz nedolžnem otroškem obdobju sem se izoblikoval v malega moža: naučil sem se molčati, živeti z besedami in jih napletati v celoto, ki ji od otroštva naprej rečemo usoda.

Rodil sem se po zaslugi človeka, ki sem ga v otroštvu – skrivaj: in naj bo tako tudi zdaj – imenoval Dedek Mrak; ne zato, ker bi bil oropan svojega ali očetovega imena, temveč zato, ker je njegovo ime popolnoma nepomembno; pomembno je le, da se je za navidezno človeškostjo skrivala odsotnost duha, ki otroškim očem ni ostala skrita. Ne zato, ker bi bil vzvišen, rezerviran in ker bi kaj takega rekel ali naredil, marveč zato, ker ni mogel skriti, da se ga življenje z okolico vred več ne tiče. Živel je v vzporednem svetu, kjer mu čas ni več mogel do živega – ne ker mu ne bi bilo mar, temveč zato, ker se je njegov tukajšnji čas iztekel; in ker je že dočakal svoj konec, mu je življenje bilo odveč; kot bi bil zaradi nekega skrivnostnega prekrška že za časa življenja izbrisan iz časa in prostora.

Dedek Mrak je bil slep. Slepce je težko opisati; ne samo zato, ker so oropani vida, temveč zaradi nemoči, ki slepoto spremeni v najhujšo telesno in duševno okvaro in jim ne pusti živeti.

Oči so čarobno okno v svet urejenega, zaprtega in nedostopnega človeškega telesa; obnašajo se drugače, kot jim narekuje gostujoče telo: s svojimi majhnimi prekrvavljenimi telesci napovedujejo razkroj in

spremembe, ki so samo na videz vsem na očeh. In če je čas, kot učijo fiziki, res svetloba, so oči časovni stroj, poln svetlobe.

Zdi se, da so slepci izgubljeni v času in so zato tu in tam odsotni; in prav zato so – kot na zamegljenih portretnih fotografijah – odsotne tudi njihove obrazne poteze.

Dedek Mrak je bil zame bitje brez telesa; naj sem se še tako trudil, ga nisem mogel nikoli zares videti; v spominu mi je namesto obraza ostal njegov profil: kot bi bil proti meni večno obrnjen z bokom in bi mu obraz zakrivala bodisi tančica bodisi gruča – tu in tam nevidnih – ljudi; v spominu sta mi poleg njegovih oblačil ostali samo še hoja in drža, kar je odločno premalo za celosten portret.

Ko si poskušam naslikati njegov obraz, se spomnim najinih skupnih trenutkov; v glavi se mi odvrti film, v katerem nastopajo vsi deli njegovega telesa – vsi, razen obraza, ki sem ga očitno izbrisal s traku. Ne ostane mi torej drugega, kot da opis posplošim in rečem, da je bil suhljat sivolas mož srednje rasti – pa čeprav je bil še vse kaj drugega.

In ker je bil tak, je lahko bil samo Dedek Mrak; če sem ga poklical po pravem imenu, se mi je zdelo, da govorim zidu, ki ga, visokega in nedostopnega, ne bom mogel nikoli zares preplezati; in ker njegovega mrzkega tujega imena nisem in nisem mogel izgovoriti, mi ni preostalo drugega, kot da si izmislim ustrežnejšega in se s skrivnostnostjo približam resničnemu Mraku.

Dedek Mrak ni bil moj pravi dedek: stari slepi vrtnar je bil lastnik sosednje dače, kjer je, kot bi bil sit neudobne vojaške uniforme ali uniforme sploh, kraljeval samo v najmehkejših lanenih oblačilih. Čeprav je oslepel že desetletja pred mojim rojstvom, se nisem mogel znebiti občutka, da mu slepota ni pristrigla kril ali ga zaslužnjila, temveč ga je, nasprotno, osvobodila: ovire na redkih stalnih poteh, največkrat med domom in dačo, je premagoval s pomočjo sluha, tipa in gospodinjske pomočnice in z leti postal gospodar svojega malega mračnega vesolja.

Zasidral se je torej na majhnem varnem otoku, kamor se je lahko povsod in brez presenečenj pretipal, ker je poznal vsak njegov kotiček, zvok in vonj; in ker ga je do obisti poznal, se je kot mačka vedno znova – prvi – postavil na noge. Bal se je samo sprememb, ki so v podobi novega mostička nad prepadom, novih vhodnih vrat in prenovljene avtobusne postaje porušile njegovo zvočno-senzorično iluzijo; kdor vidi, v razdejanju prepozna samo spremembo, slepec pa si ne dela nobenih utvar: sprememba je zanj smrt, ki pomeni nepremostljivo oviro; in tudi zato je Dedek v nasprotju z večino preteklost vedno nosil s seboj.

A kaj, ko je vsevedno malodačanstvo* že pomrlo in Dedkove preteklosti ni nihče poznal. Življenje na dači je nasploh sinonim za nova poznanstva in sosedske trače, pa tudi neusahljiv vir zavisti; in ker Dedka ni

* *Malodačanstvo je besedna igra, ki je sicer ni v izvirniku, vendar slikovito opiše natančno to, kar je avtor želel povedati.*

zanimalo, »kakšno hišo ima novi sosed«, se je držal zase.

Čeprav je bil običajnejši od najbolj običajnega človeka, je bil neobičajno zanimiv; bil je kot nevidni mejnik, kot scenski delavec – kot glasnik nevidnosti; ne zato, ker bi bil skromen in si ne bi želel pozornosti, ampak ker se je tak rodil; skromnost in nevsiljivost sta odliki, on pa je bil brez odlik.

Ni se bal ne živali ne ljudi, temveč življenja samega, zato je bil na vsakem koraku previden; njegova nevidnost je bila posledica nezadostnosti in bojazni, da bo bodisi z besedami bodisi z dejanji vzbudil pozornost in s prstom pokazal nase. In prav zaradi te navidezne skromnosti je užival vsesplošno spoštovanje.

Morda je bil svoj čas vodja računovodstva v velikem podjetju, čigar avtoritarnost je bilo tu in tam opaziti samo, ko je važno sedel za mizo, med prsti tehtal kemični svinčnik in se pripravljal na podpis pobotnice; kakor da bodo njegove oči zdaj zdaj spregledale in se bo v zatemnjenih okvirih zasvetlikala vsota. Le tu in tam se je kak staroselec z gozdnega roba – kot vsevedni kralj nekdanjega gobjega raja – pridušal: »Kakšen računovodja, lepo vas prosim!« Vaška merila so čisto drugačna od mestnih, po katerih ni že kar vsak poštar ali gozdar dober človek in zgleden državljan. In staroselci so izmerili, da »Mrak ni naš« – da smrdi po aparatčiku. A kaj jih briga: z nekdanjim vojaškim ali državnim funkcionarjem si res nima smisla beliti glave, važno je, da se njegov smrad ne bo več širil.

Malodačanstvo pa se je tako ali tako brigalo samo za svoje dače, ki so bile svojevrstna amnestija in odpu-

stek za najnedopustnejša pretekla dejanja, pri čemer ni šlo za domnevne ali resnične grehe, temveč za vse, kar so morali prestati, preden so postali malodačani.

Kakor da so postali del smetane, ki so jo uživali ob čaju ali večernih druženjih; na dače so se umaknili, da bi obračunali s preteklostjo in iz nje skrbno odbrali samo tisto, kar jih prikazuje v najboljši možni luči. Malodačanstvu se je kdove zakaj zdelo, da si deli usodo in poglede na svet; novopečeni sosodje so naenkrat postali del skupinske pozabe in izmišljene preteklosti, bivanje na dači pa – novo in resnično – življenje po življenju.

A to ne pomeni, da so hoteli potlačiti svojo temno preteklost. Kje pa: šlo je za to, da so zapostavljeni uradniki prvič v življenju hoteli narediti nekaj zase; skrajni čas je torej bil, da se zresnijo in se, kakor vedo in znajo, prelevijo – v prehitro ostarele – mladeniče in mladenke, ki jih je kot kakšne atlete izdajala pretirana skrb za telo. Njim pa res še ni treba odstopati sedeža na hitrem vlaku ali avtobusu in po nepotrebnem kršiti bontona.

Nezaslišano vprašanje o Mrakovi preteklosti bi zato naletelo na gluha ušesa; tu so bili vsi ljudje na mestu: poimenovanje »človek na mestu« ni pomenilo, da si človek, poln redkih vrlin in dobrote, kje pa, to je pomenilo samo, da si ponosen predstavnik malodačanstva; kaj potem, če ti v preteklosti ni bilo poslano z rožicami – samo da si človek na mestu, o katerem ni mogoče reči ničesar neumestnega!

Dače so bile navidezni raj in brezskrbna oaza mirnega sobivanja. Toda otroci so občutili, da je vse to

neresnično in zlagano – stroga in neprizanesljiva vzgoja jim ni dovoljevala odpustkov in prizanesljivosti. Odrasli so postavili nepisana pravila; če se jim je otrok s krajo, lažjo ali neizpolnjeno obljubo izneveril, ga je čakala neupravičena – ne samo kruta, temveč usodna – kazen, s katero so se bili pripravljene otroku odreči in ga odsloviti; kakor da nimajo opravka s svojim otrokom, temveč z najhujšim sovražnikom: kakor da so jim ga podtaknili.

Ko so nekoč uprizorili pravo pravcato sceno in se spraševali, čigav sploh je ta otrok, je moj obupani, rabutanja sliv obtoženi osemletni tovariš planil k staršem in začel na ves glas kričati: »Vajin sem, vajin, vajin!« – in sta obnemela; nista vedela, kaj naj z malčkom, ki se mu je med cepetanjem odpela sandala in je v otroškem obupu – brez kančka zlobe in ne zato, ker bi želel nagajati – spet in spet ponavljal, da je njun; in odrasla človeka sta se prestrašila osemletnika in z lastnikom vrta vred obnemela, dokler se malček ni izmuznil, zlezal v jarek in na ves glas zajokal.

Kakor da so otroci prišli na svet, kjer vlada starševsko pravo in je nekaj obsojanja vredno samo zato, ker starše prikazuje v slabi luči in – ne, tako ga pa že nismo učili – kaže s prstom nanje; v strahu pred sramoto so v svoji lažni morali začeli spodbujati otroško hinavščino: lažnivec, ki prepoveduje laž, vzgoji lažnivca in mojstra zvijač.

Na nekdanjih dačah, kjer se danes šopiri predmetje s prenovljenimi hišami in visokimi ograjami, smo se otroci učili hinavščine; to morda ne velja zame in za nekatere tovariše, v splošnem pa bo kar drža-

lo. Predstavniki malodačanstva smo povečini živeli dvojno življenje; ne zato, ker bi uganjali norčije, kršili prepovedi, prikrivali ali se zaobljubili molku. Vse po vrsti so nas tako ali drugače izdali starši, ki so si na vsak način želeli idealnih otrok.

A otroštvu sem za to hvaležen; brez prisilnega in malodane shizofrenega igranja vlog zdaj sina, zdaj vnučka, zdaj nečaka, zdaj prijateljevega sina, zdaj malodačana in navsezadnje samega sebe ne bi bil to, kar sem; in potem ne bi mogel nikoli razumeti in prepoznati prave Dedkove narave.

Nekega dne – s katerim nekoliko prehitavam – sem spoznal, kar je odraslim skrito: da so oči zrcala; da gledamo ljudem v oči, ker želimo v njih videti lasten odsev; in ker sem očitno razvozlal skrivnost, sem moral ugotoviti le, kako prelisicati oči in spoznati, kar jim je skrito.

Medtem ko sem razmišljal, sem se igral s svojo senco in se pretvarjal, da ni moja; hop – in sem planil k jablanovemu panju, hop – k strašilu, hop – k sodu, kjer sem skrtil roke za hrbet, glavo pa stisnil med ramena tako, da sem postal njihova senca; ta moja igra je trajala še nekaj dni, pravzaprav večerov, ko so sence razločnejše, mogočnejše, daljše in sem lahko po mili volji zganjal norčije. Ko me je veselje minilo, sem se obrnil proti domu in ostrmel: pred menoj je stala *tuja* senca. Ker nisem razumel, kaj se dogaja, sem, v strahu, da se bo senca spet prikazala, otrpnil ... in se opotekel; da me ne bi spet zaneslo, sem za hip zamižal, potem pa odprl oči in zagledal *lastno* senco.

Igra je postala nevarna: spet in spet sem hotel občutiti sladko omedlevico, ki me je tako prevzela, da sem v igri luči in senc za hip izgubil zavest in se znašel v tujem telesu s tujo senco.

Ker je nisem več videl, sem začel opazovati odrasle sence – ne zato, ker ne bi imel kaj početi ali ker bi mi bilo dolgčas, temveč da bi prišel stvarjem do dna. Zdelo se mi je, da ima vsaka senca svoje življenje: oče je bil za nekaj glav manjši od svoje sence; ko mi je prišel zaželet lahko noč in je ugasnil luč, je senca še vedno stala sredi sobe in se – vse večja in vse strašnejša – želela prepričati, ali resnično spim. Mamina senca je bila lahkotna in živahna, kot bi hotela, da jo povabim na ples, babičina pa je imela lase zvite v klobčič, iz katerega se je – kot vilinska palica – svetlikala pletilka.

Le Dedkova senca mi je bila tuja; naj sem se še tako trudil, nisem razumel, kaj mi pripoveduje; čeprav je bila zanimiva, neobičajna in je burila domišljijo, se mi je zdelo, da jo Dedek predobro pozna in je zato kot dober gospodar bil ves čas na preži – da mu ne bi kam pobegnila, jo je kot psa privezal na vrstico.

A zdaj sem zašel; zato, ker sem želel spregovoriti o svojem otroštvu, ki me je usodno zaznamovalo; vse se je začelo z Dedkovim prihodom v našo družino in mojim rojstvom, nadaljevalo pa z njegovo nenavadno in čisto posebno naklonjenostjo.

Naša parcela je mejila na Dedkovo; ker ni bilo ograje, ju je ločevala samo vodovodna cev, zato smo kot darilo ob nakupu dobili še Dedka. Parcele so označevale in ločevale pregrade v obliki plotov ali v našem primeru cevi, ki si jih slepi razlagajo po svoje.

In ker pregrada ni služila svojemu namenu, se je Dedek namenil k nam.

Zdi se mi, da ni iskal naše bližine – nezgovoren in nedružaben mož ni potreboval poslušalcev in prijateljev; zgodilo se je povsem spontano, čeprav se Dedek ni trudil skrivati, da je zgolj privolil v igro dobrih sosedskih odnosov. Z današnjimi očmi bi rekel, da nas je preizkušal: desetletja je živel samo s spomini na preteklost, zdaj pa je prišel čas, da se ob tveganem zbližanju z neznanci prepriča, ali bodo prepoznali in spregledali njegovo veliko skrivnost.

Pa ne samo zaradi tega – bilo je precej bolj zapleteno. Dedek je bil zdrav kot dren; ko mu je usoda vzela vid, mu je prizanesla z drugimi starostnimi težavami, ki bi ga čisto dotolkle; le bolečine v kosteh so ga opominjale, da se bliža slabo vreme – najbrž zato, ker je nekoč dobil ozeblino in je njegov organizem bil v večni pripravljenosti na mraz; predvsem pa se je pripravljaj na smrt, zato je iskal – in v naši družini našel – ljudi, med katerimi bo umrl; in za to ni potreboval zanesljivih ljudi, ki bi mu bili vedno na voljo, temveč nekoga, ki je spoštoval zasebnost.

Vezi torej ni spletal, da bi si olajšal življenje, temveč da bi v miru umrl; vpleteni na to nismo bili pozorni in smo na stvari gledali drugače, zato se pri sodbah zanašam na svoj občutek. Dedek ni hotel postati družinski član in nam biti v breme – prav nasprotno: brez odvečnih besed, dobrikanja ali čustvenega izsiljevanja nam je dal vedeti, da se nam noče udinjati in biti v napoto. Toda vse to je bilo samo del prepričljive in vrhunsko odigrane igre.

Nič ne rečem, lahko bi imeli opravka s plemenitim človekom, ki nima ničesar za bregom, toda njegova dejanja – čeprav je gotovo imel najboljše namere – niso bila najbolj pristna in iskrena; kakor da ravna, kot mora, ne pa tako, kot je prav.

Toda vse to vem šele zdaj – takrat nam kaj takega niti v sanjah ne bi prišlo na misel: čeprav – ali celo zato ker – nas ni zlahka spustil k sebi, ni v moji družini nihče podvomil o njegovi odkritosrčnosti.

Dedek je velikokrat prišel prav – zdaj z modrim nasvetom, zdaj s kakšno koristno podrobnostjo – in nas učil, da je treba ceniti življenje, kot ga cenijo samo izkušeni ljudje, ki so morali veliko pretrpeti. Moja prava dedka sta umrla v vojni in Dedek Mrak je počasi in nehote zasedel njuno mesto – zavestno ju namreč nikoli ni želel nadomestiti ali zasenčiti, prav nasprotno: spomin nanju je bil zanj svet. A počasi je bil z vsakim letom bolj naš: podarjal nam je sadike, nas učil cepiti drevesa, izbrati najtrdoživejši potaknjenec, ga spojit z deblom, premazati s smolo in mu nuditi začetno nego, dokler nam ni bil tako blizu, da se je zrasel z nami; kot bi vedel, da je času treba vedno dati čas – da v življenju štejejo le majhni koraki; to vedo pisci in vsi, ki si prizadevajo razrešiti spore in najti skupni jezik; majhni koraki do velikega napredka – najprej je izmerljiv, potem pa štejejo samo še nevidne vezi, ki poženejo globoke korenine, brez katerih ne bi bilo novih zapletov, prigod, odločitev in sodb.

Ko smo ob koncu poletja na dači kuhali marmelado, nam je Dedek pomagal umivati bakrene sklede, pri pripravi ozimnice pa nam je podajal z vročo vodo

splaknjene kozarce. Kosmulja, ribez in jabolka – to so sočni poletni plodovi, ki smo jih kuhali, zgostili in si z zadušeni poletnimi darovi sladili mrzle, mračne zimske dni; z aromatičnimi poletnimi zelišči smo začinili kumarice, paradižnike in bučke patišon, potem pa jih dodali še v kozarce z gobami, ki so se kot dojenčice kopale v lastni slini.

Družina je zaprti krog izbrancev, med katere smo sčasoma sprejeli tudi Dedka: najprej je bil gospod Mrak, potem pa dedek – eden izmed nas. Medtem ko smo mu na glas prebiral romane, revije in časopise – in nadomeščali gospodinjsko pomočnico, ki je med branjem spuščala zagrobne, neživljenjske in knjigomrzne glasove –, nam je brez repa in glave pripovedoval o svoji preteklosti in se ugriznil v jezik vsakič, ko je prestopil mejo in povedal preveč; starši so bili prepričani, da je v življenju moral marsikaj doživeti, pretrpeti in da je morda bil celo zaprt, izgnan ali za daljši čas obsojen. Dedek je imel rad namizne igre, še posebej tombolo in kartanje, kjer mu je bilo treba ves čas gledati pod prste in prišepetavati; po njegovi zaslugi nam ob večerih pod improviziranim senčnikom ni bilo nikoli dolgčas in je vse bilo, kot mora biti: med starimi in mladimi, ki nismo občutili starostnih razlik, se je spletla iskrena prijateljska vez – ker nas je združil človek, čigar bolezen še malo ni strašljiva ali nesprejemljiva in smo mu vsi z veseljem priskočili na pomoč; igralni boben je – kot preša – bil poln grozdov presenečenja, mi pa smo spet in spet pogledovali na številčni prt in se – čudo prečudno – veselili, da